

Тема 5

ФІЛОСОФІЯ НОВОГО ЧАСУ

ПЛАН

1. Соціально-історичні і наукові передумови філософії Нового часу.
2. Проблема методу пізнання.
3. Проблема субстанції.
4. Соціально-політичні теорії у філософії Нового часу.
5. Суб'єктивно-ідеалістична гносеологія Дж. Берклі і Д. Юма.

1. Сімнадцяте століття відкриває нову сторінку в розвитку філософії і в самій технології філософствування. Це філософська рефлексія, яка шукає зв'язків із наукою і відмовилась від релігійного забарвлення. Вона отримала назву «**філософія Нового часу**». Ця назва не випадкова, вона відображає процес зміни в Європі феодального ладу – буржуазним. У 1609 році спалахнула перша буржуазна революція в Європі. Нідерландська буржуазія скинула феодализм у своїй країні і подала приклад сусідам по субконтинентові. Ініціативу підхопила Англія, почались заворушення і в інших країнах.

Найсуттєвішим викликом було послаблення головного європейського феодала – **Церкви**. Однак релігійний світогляд все ще зберігав значну ідейну владу над людьми. Для більшості людей релігійність була непорушною традицією, а інновації здавались підозрілими і загрозливими. Тож не дивно, що перші буржуазні революції здійснювались під гаслами реформованої релігії – **протестантизму**. XVII століття продовжило розпочату Відродженням руйнацію феодальної системи цінностей. У зв'язку з цим дуже складно провести чітку межу між філософією Ренесансу і Нового часу. Якщо Відродження було лише реакцією на довгий період схоластики, своєрідною опозицією, то філософія Нового часу, починаючи з XVII ст. – це уже програмний вираз нового світогляду, в якому головною цінністю є людина, її особисті якості й достоїнства.

Новий світогляд гостро поставив проблему вибору історичного шляху розвитку європейської цивілізації: продовжувати плекати релігійну духовність чи стати на шлях науково-технічного прогресу? Західна Європа обрала другий шлях, хоча наївний оптимізм стосовно

можливостей пізнання почав руйнуватися майже відразу. Новий світогляд актуалізував старі проблеми: як окремій людині знайти своє місце у вихорі перемін, коли руйнуються комфортні старі стереотипи і вибудовуються нові. Якщо максима суспільної свідомості в XV-XVI ст. декларувала, що «людина вільна і рівна Богові», то в XVII ст. вона набула більш прагматичної форми – «людина – маленький атом у величезному механізмі природи, і тому вона приречена жити за її законами».

Філософія звільняється від статусу «науки наук» і прагне стати наукою для збільшення влади над Природою. Нові цілі і задачі науки вимагають накопичення не умоглядних конструкцій, а фіксацій фактичних даних, розбудови експериментально-математичного природознавства. В філософській рефлексії це позначається як проблема зв'язку дослідного і абстрактного способів вивчення природи.

Крім того, наука породжує технології, змінює практику матеріального виробництва: Е. Торрічеллі винайшов ртутний барометр і повітряний насос, Р. Бойль поєднав хімію і механіку, поглиблюючи тим самим розробку атомістики, І. Ньютон створив закони класичної механіки. Р. Декарт і Г. Лейбніц зробили значний внесок у розвиток фізики, математики, механіки.

Накопичення величезної кількості наукових фактів потребувало їх систематизації, створення нової фізичної картини світу, необхідно було встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між явищами природи, шукати нові методи дослідження. Ось чому в філософії змінюються пріоритети, і на передній план висуваються проблеми теорії пізнання (гносеології), актуалізуються запитання: що значить знати? Що прокладає дорогу до істини – відчуття чи розум, інтуїція чи логіка? Аналітичним чи синтетичним повинно бути пізнання?

Отже, сімнадцяте століття ввібрало в себе два революційних потоки: соціальну революцію в суспільстві, яка привела в суспільне життя Європи капіталізм і наукову революцію, що проявила себе в особливій пристрасі до експерименту і класифікації, формуванні математичного природознавства. Якщо філософія в середні віки була служницею богослов'я, а в епоху Відродження співпрацювала з гуманітарним знанням і мистецтвом, то в XVII ст. її союзниками стали **точні науки і експериментальне природознавство**. Це стало підґрунтям для появи цілої плеяди мислителів світового значення. Дійсно, це було століття геніїв, які не тільки намагались вирішити «вічні проблеми», а й ставили принципово нові.

Філософи Нового часу брали активну участь у становленні нової науки та перетворенні суспільного життя. Творчість Ф. Бекона, Р. Декарта,

Б. Спінози, Г. Лейбніца сприяла розвитку як філософії, так і природознавства. Т. Гоббс і Дж. Локк – творці нових соціально-політичних і правових доктрин – були англійськими громадськими діячами.

Ознайомтесь із загальними рисами філософської думки XVII ст. за матеріалами посібників. Завдяки чому особливістю цієї філософії стає механістичний підхід до розуміння світу і людини? Чому мислителі XVII ст. особливу увагу приділяли проблемам гносеології та методології науки?

2. *Розгляньте проблему методу пізнання на прикладі творчості Ф. Бекона і Р. Декарта.*

Френсіс Бекон (1561-1626) – це англійський філософ, письменник, державний діяч. Основні твори – «Новий Органон», «Про гідність та примноження наук». Саме Бекону належить грандіозний проект «Великого відновлення наук».

Що таке метод пізнання? Чому Ф. Бекон називають засновником емпіризму? В чому, на думку Бекона, полягає перевага досвідно-експериментального пізнання? Визначте зміст індуктивного методу, що його розробив Ф. Бекон.

Рене Декарт (1596-1650) – французький філософ і вчений. Основні твори – «Начала філософії», «Міркування про метод», «Пристрасті душі».

Опрацюйте літературу і дайте характеристику раціоналістичного методу пізнання. Як обґрунтовує Декарт керуючу роль розуму в житті людини? Як ви розумієте його слова: «Мислю, отже, існую»? Як, за Декартом, взаємодіють розум і досвід у процесі пізнання? Підготуйте повідомлення про значення творчості Р. Декарта для розвитку сучасної науки та філософії.

3. Гносеологічна проблематика філософії Нового часу тісно пов'язана з онтологічною. Пошуки граничних основ буття світу постають у вигляді проблеми **субстанції**. **Субстанція** – це філософська категорія, що позначає абсолютну (безумовну) основу всього сущого. Філософія Нового часу запропонувала різні підходи щодо проблеми субстанції – це дуалізм Декарта, пантеїзм Спінози, плюралізм Лейбніца.

Про зміст цих підходів ви можете дізнатись з посібника «Філософія» (за ред. І. Надольного), стор. 71-74.

Чому у філософії XVII ст. виникає проблема субстанції? Що пов'язує дві незалежні субстанції Декарта? В чому своєрідність вчення про субстанцію Лейбніца? Як аргументує свою критику картезіанського дуалізму Г. Лейбніц? Розгляньте зміст монадології Г. Лейбніца. Які атрибути має субстанція за Спінозою?

4. Філософія Нового часу прагнула охопити всі сфери людської життєдіяльності, демонструючи впевненість у можливостях людського пізнання. Уявлення про людину як розумну, мислячу істоту призвели до перегляду всієї сукупності поглядів щодо ролі особистості, держави, релігії, суспільства. Особливу увагу соціально-політичним та правовим питанням приділяли англійські філософи Т. Гоббс і Дж. Локк.

Томас Гоббс (1588-1679). Основні твори – «Левіафан», «Про громадянина». Суспільні явища Гоббс розумів у дусі механістичного природознавства. Суспільство, державу мислитель розглядав як механізм, який можна розкласти на елементи і пояснити їх взаємодію законами природи.

Найвідомішою з соціально-політичних ідей Томаса Гоббса є т. зв. теорія суспільного договору. Держава є продуктом суспільної угоди і створюється вона для того, щоб утвердити громадський мир. Природне право людини – прагнути блага, і в цьому інтереси держави й інтереси кожного члена суспільства мають співпадати.

Чому Гоббс називає державу Левіафаном?

Джон Локк (1632-1704). Основні твори «Два трактати про державне управління», «Думки про виховання», «Розумність християнства».

Крім викладення свого бачення теорії суспільного договору, Д. Локк створив концепцію прав людини. Основними, невід'ємними правами кожної людини мислитель вважав право на життя, на свободу та на власність. Головне призначення держави – гарантувати людині дотримання цих прав. З цим завданням пов'язана необхідність розподілу влади в державі. Три гілки влади (законодавча, виконавча, федеральна) нерівнозначні. Пріоритет Д. Локк віддавав парламенту. Всі ці ідеї Д. Локка сприяли побудові демократичних держав.

Заснована Д. Локком доктрина лібералізму в наш час існує у вигляді неолібералізму.

5. Зверніть увагу, що емпіризм матеріалістичного спрямування не був загальноприйнятою філософською позицією мислителів Нового часу. Полемізуючи з Д. Локком, англійський філософ **Джорж Берклі** (1685-1753) запропонував концепцію ідеалістичного сенсуалізму. Головні твори Берклі – «Трактат про засади людського знання», «Досвід нової теорії знання». Згідно з ідеалістичною теорією цього філософа, світ не містить нічого, крім духів та їх «ідей», і ніщо не може існувати, якщо воно не сприймається. З цих положень випливає, що об'єктивно речі не існують, як у цьому впевнені філософи-матеріалісти.

Серйозний вплив філософії Д. Берклі та Д. Локка відчув на собі шотландський філософ **Девід Юм** (1711-1776). Головні твори Д. Юма – «Історія Великої Британії», «Трактат про людську природу». Д. Юм продовжує розвивати принципи сенсуалізму, але в той же час його позиція відрізняється від тих, що належить Д. Локку та Д. Берклі. Якщо джерелом відчуттів, за Д. Локком, є зовнішній світ, за Дж. Берклі – Бог, то Д. Юм висловлює обґрунтовані сумніви щодо цих положень. Філософія Д. Юма – це доведений до абсолюту скептицизм або навіть агностицизм. В його теорії пізнання головним є таке положення: враження – це єдине, що незаперечно існує. Враження поділяються на первинні – зовнішній досвід і вторинні – чуттєві образи пам'яті (ідеї) та враження внутрішнього досвіду. Але відкритим Д. Юм залишає питання про об'єктивне існування матеріальних речей, що викликають враження. Врешті-решт це призводить до зменшення можливостей та здібностей людського розуму загалом.

Підсумуйте оригінальні філософські ідеї XVII століття.

Додаткова література

1. Гусєв В.І. Західна філософія Нового часу. XVII-XVIII ст. – К., 2000.
2. Реале Д., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Новое время. Спб., 1996.
3. Соколов В.В. Европейская философия XV-XVII веков. – М., 1984.
4. Скратон Р. Коротка історія новітньої філософії. – К., 1998.